

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Третьюк Віталій Віталійович,
М.Хмельницький

У статті розглядаються теоретичні засади інноваційного розвитку системи вищої освіти України. Особливу увагу приділено перегляду змісту, технологій навчання і механізмів адаптації інноваційного досвіду в навчальному процесі.

Ключові слова: система вищої освіти, інновації, інноваційний розвиток, тенденції, зміст, технології навчання.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського освітнього простору зумовлює необхідність формування в Україні інноваційної моделі розвитку системи вищої освіти, диктує її нові пріоритети, вимагаючи стабільної динамічності, невинного генерування інновацій, які б сприяли безперервному оновленню знань, і як наслідок – економічному й соціальному зростанню країни. У сучасному суспільстві «інновації є основою нової економіки, що базується на знаннях й конкурентоспроможності країни» [4, с.19].

Процес впровадження інновацій в систему вищої освіти не повинен проходити стихійно і хаотично, оскільки він потребує системного, послідовного й цілеспрямованого підходу, а відтак має сприяти підвищенню якості освітнього процесу у вищій школі, забезпечити конкурентоспроможність фахівців на європейському ринку праці. Ці завдання взаємопов'язані, оскільки висока якість навчального процесу є умовою для досягнення цілей другого завдання. Необхідно відмітити, що інноваційний процес є показником розвитку системи освіти в цілому.

Аналіз наукових, аналітико-інформаційних джерел, нормативно-законодавчої бази, педагогічного досвіду професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах показав, що дослідженню теоретичних засад інноваційного розвитку системи вищої освіти України приділялась значна увага, зокрема таким її аспектам: розробці теоретичних засад функціонування педагогічних систем (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Г. Білявський, Р. Гуревич, І. Лернер, Л. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.); проблемам неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоева, Я. Цехмістер та ін.); інноваційним процесам в освіті та управлінні їх здійснення (В. Андрущенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, С. Клепко, В. Корженко, В. Кремень, С.Ніколаєнко, В. Паламарчук, С. Хаткевич та ін.). Проблема інновацій широко розглянута у працях Б. Гершунського, В. Загвязинського, М. Кларина, В. Краєвського, Г. Новикова, В. Слассьоніна та ін. Розроблено різні моделі впровадження змін у діяльність закладів освіти у дослідженнях В. Беспалька, П. Далина, В. Русть, Л. де Калуве, Є. Маркса, М. Петрі, В. Лазарева, М. Поташник.

Велика увага надається проблемам управління розвитком закладів освіти, різні аспекти яких розглянуто у працях Г. Єльнікової, Ю. Конаржевського, В. Кричевського, І. Курдюмової, В. Лазарева, В. Маслова, В. Симонова, Т. Шамової та ін.

У зарубіжній педагогіці, де дослідження інновацій більшою мірою мають прагматичний характер, розглядаються, в основному, практичні аспекти впровадження інновацій (А. Ніколлс, Дж. Бассет, А. Адамс, Дж. Нісбет, Е. Роджерс та ін.) і створення умов, що необхідні для «життєдіяльності» інновацій (Х. Барнет, Дж. Бассет, Д. Гамільтон, Н. Гросс, А. Елліс Р. Карлсон, М. Майлз, А. Хаберман, Р. Хейвлок, Д. Чен та ін.).

Проте основні тенденції інноваційного розвитку системи вищої освіти ще недостатньо визначені та обґрунтовані, не отримали однозначного розуміння і потребують спеціальних системних наукових досліджень, спрямованих на з'ясування його характеристик, рівнів існування у педагогічній науці та практиці, прогнозуванні наслідків результативності та ефективності застосування, що й зумовило вибір проблеми і визначило мету статті – дослідження сучасних тенденцій інноваційного розвитку системи вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціальні та економічні

трансформації в українському суспільстві приводять до суттєвих змін у сфері системи освіти: змінюються соціальні вимоги, соціальне замовлення, для виконання якого ВНЗ потрібно досягти більш високих, ніж раніше, результатів. У зв'язку з цим процеси інноваційного розвитку ВНЗ стають невід'ємною частиною їх життєдіяльності, а ідея їх розвитку – ключовою в ідеології нової парадигми вищої освіти.

Головне завдання української освітньої політики – забезпечення сучасної якості вищої освіти на основі збереження її фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства і держави. У зв'язку з цим, для забезпечення якісної вищої освіти, рівного доступу до неї для всіх громадян необхідна інституційна перебудова системи вищої освіти на основі ефективної взаємодії вищої освіти з ринком праці, яка здійснюється з урахуванням європейських і міжнародних досягнень, зокрема в руслі Болонської декларації як нової соціально-культурної парадигми розвитку європейської, в тому числі й української освіти, її якісної модернізації.

Для потреб інноваційного розвитку країни вища освіта відіграє надзвичайно важливу роль. Вона є не лише з'єднувальною, але й конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки – «наука – освіта – виробництво». У цьому поєднанні освітній потенціал виступає одночасно як джерело поповнення науки кадрами і як головний фактор оволодіння робочою силою, населенням сучасними знаннями, необхідними для забезпечення економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій.

Українські ринкові неоліберальні реформи, які проводилися, як правило, лише заради зміни форми власності, звільнення процесу накопичення капіталу від регулюючого контролю держави, абсолютної лібералізації цін, комерціалізації всіх видів людської діяльності, в тому числі освітньої, майже зовсім не спиралася на ті величезні можливості, які закладені в освітньому потенціалі суспільства. Сумний досвід таких ринкових трансформацій свідчить про суттєве зниження якості освітньої діяльності і формування робочої сили, в тому числі її найбільш висококваліфікованої частини.

Існуюча система вищої освіти майже цілком орієнтована на передачу знань, тобто транслює в основному минулий досвід і способи діяльності. Необхідний перехід до абсолютно іншого типу соціокультурної спадковості, в якому головним підходом є не засвоєння колишніх рецептів, а підготовка до оволодіння методами діяльності зі змістом пізнання і практики, яких раніше не існувало, тобто зі змістом високого рівня невизначеності.

Очевидно, що інновації все більшою мірою стають атрибутом сьогодення і яскраво характеризують сферу сучасної системи вищої освіти. В основі поступового процесу впровадження інноваційних підходів в систему освіти лежить зміна парадигм. Класична парадигма освіти, що переважала до цього часу, досить обмежена, в її рамках не укладаються розвиток нових підходів, вирішення гострих проблем, нові уявлення про людину і про те, як вона повинна формуватися і розвиватися у новому світі, новій цивілізації, що йде на зміну колишньої.

Для здійснення інноваційного процесу у ВНЗ, необхідно подолати механізм гальмування, що склався в ньому за попередній період. Останній виявляється в домінуванні технократичного і утилітарного підходів, що збереглися нині в теорії і практиці вищої освіти. На наших очах створюється світ, в якому все визначається новизною і прагненням до нового. Це забезпечує фундамент для соціального прогресу, проте одночасно зумовлює значні труднощі, перш за все в професійній діяльності. Їх подолання залежить від сформованості у фахівця відчуття нових, творчих особистісних якостей, потреби в самовдосконаленні. Інакше кажучи, інноваційна освіта покликана розв'язати

щинайгостріші проблеми вищої освіти, спираючись на нові знання та інноваційну динаміку. Сама категорія «нові знання» розуміється широко як знання, отримані засобами науки, мистецтва, винахідництва, інтегрального синтезу [1, с.136].

Будь-яка діяльність в будь-якій сфері може бути інноваційною, якщо в неї привноситься нове (знання, технології, прийоми, підходи) не заради новизни, і не з метою використання нового на практиці, а виключно для отримання результату. У цьому контексті інноваційність освіти є характеристикою навчальної діяльності, що має на меті підготовку людей до інноваційної практики. Проте якісні зміни у вищій школі повинні базуватися на наявних здобутках традиційної вітчизняної системи освіти з метою збереження традицій і утримання всього позитивного.

Інноваційні цілі в освіті реалізуються в освітніх теоріях, наукових підходах, проєктах, технологіях тощо, що проєктуються у рівень практичного їх застосування, а доцільність визначається на практиці у вигляді отриманого результату. Як приклад, інноваційна мета на рівні ідеї компетентнісної підготовки фахівців у вищій школі проєктується у розробку наукового її обґрунтування та методичної розробки для системи вищої освіти, подальший розвиток якої диференціюється за напрямками підготовки фахівців тощо. Перевірка доцільності інновації може здійснитися на етапі експериментальної перевірки або запровадження нових розробок у педагогічну практику.

Формування та розвиток цілей інновацій в системі вищої освіти пов'язаний із її нормативними цілями, закладеними у законотворчих документах, положеннях, та соціальними тенденціями розвитку суспільства що конкретизуються на кожному її рівні [2].

Вагомою характеристикою, що наповнює розуміння поняття інновації в освіті є їх рівні. Так, відомий дослідник С. Курбатов визначив шість рівнів нововведень, які існують у системі освіти, зокрема: удосконалення – зміна одного або кількох елементів освітнього процесу; раціоналізація – встановлення нового правила використання наявних педагогічних засобів для розв'язання традиційних завдань; модернізація – зміна декількох елементів існуючої освітньої системи; евристичне розв'язання – знаходження способу розв'язання існуючих педагогічних проблем; створення та використання невідомих раніше педагогічних форм, методів, засобів для розв'язання актуальних педагогічних завдань; педагогічний винахід – новий засіб, технологія або нова комбінація відомих засобів для досягнення освітніх цілей; педагогічне відкриття – постановка та розв'язання нової педагогічної задачі, що призводить до принципового оновлення освітньої системи або суттєвого поліпшення її складових елементів [3, с. 268-276].

Цей підхід поглиблює розуміння поняття інновацій, охоплюючи визначеними рівнями два аспекти: функціональність інновацій в освіті; послідовність розв'язання педагогічних задач у системі вищої освіти, які можуть розпочатися з будь-якого визначеного рівня.

Узагальнення розуміння рівнів інновацій уможливило їх систематизацію за трьома рівнями:

Перший (радикальний) – передбачає впровадження нововведення, що визначається як радикально нове, ґрунтується на базі нових знань, закономірностей, має революційний характер, а також може докорінно змінити систему вищої освіти.

Другий (адаптаційний) – передбачає адаптацію нововведень, що створені на базі існуючих знань, законів, закономірностей, діють в інших сферах (технічній, економічній, гуманітарній) в систему вищої освіти (наприклад, закони синергетики тощо).

Третій (удосконалювальний) – передбачає удосконалення впроваджених нововведень (мікроінновацій) з метою покращення якості існуючої освітньої системи чи її елементів, не потребує тривалої адаптації, не створює великих загроз дестабілізації системи вищої освіти.

Із введенням розуміння рівнів інновацій постає проблема, наскільки вони виявлятимуться новими для системи вищої освіти або її складових. З огляду на це, розв'язання цього питання передбачає два аспекти. Перший, пов'язаний із ступенем роз-

робленості ідеї, а другий – з процесом упровадження нового. Інновація на рівні ідеї, яка не отримала методологічного, методичного рівня розробленості матиме статус об'єктивно нового для галузі, системи у яких передбачається її застосування. Очевидно, що чим детальніше та усесторонне розроблена інноваційна ідея в педагогічній науці, тим нижчий рівень її новизни. Необхідно зазначити, що у педагогічну практику може бути впроваджена інновація у якості інноваційного продукту або продукції.

Етап розповсюдження інновації у педагогічній практиці характеризує суб'єктивний фактор новизни, яка виявлятиметься такою для конкретного освітнього закладу, процесу тощо. Отже, ідея, що розроблена у педагогічній науці для педагогічної практики, але не застосовувалась, виявлятиме характеристику інноваційності у середовищі впровадження. Наприклад, ідея активного навчання не є новою для педагогічної науки. Її інноваційність виявлятиметься у тому навчальному середовищі, в якому панували традиційні методи навчання.

Характеристика масштабності інновації є важливою у розумінні поняття інновації. Вона вказує на дві речі: розповсюдження впливу інновації у певному середовищі; обсяг внесення змін в існуючу систему. Розповсюдження впливу інновації, тобто охоплення інновацією освітньої системи або його складових залежить від потреби (освітньої системи, соціальних потреби, політичних мотиви перетворень) у внесенні таких змін, як наприклад, реформа вищої освіти, яка орієнтована на покращення, удосконалення якості професійної підготовки у вищій школі. Обсяг внесення змін зумовлює руйнування звичних механізмів здійснення освітнього процесу (певного його аспекту). Цей фактор потребує здійснення окремих досліджень для визначення ефективності застосування інновації. Це передбачає здійснення аналізу та порівняння витрат на впровадження інновації, наслідків від руйнувань, що супроводжують цей процес, прогнозування результативності як для окремої галузі, так і для соціальної системи.

Інновації виявляються як в освітній системі в цілому, так і її елементах, впливаючи на подальший розвиток. Чим масштабніше нововведення, тим більше воно потребує витрат матеріальних, часу, підготовки педагогічного складу до її впровадження. Разом з тим, впровадження будь-якого за масштабом нововведення призводить до зміни та наслідків у педагогічному процесі. Якщо вводиться освітня інновація, вона охоплює цю систему, вносячи зміни у структури, які входять до неї. Наприклад, ідея введення Болонської освітньої системи у вищу навчальні заклади зумовила зміни у відповідності до неї на вертикальних та горизонтальних рівнях ВНЗ.

Масштабні інновації вводяться поступово, покроково. Кожний із цих кроків є інновацією для етапу чи структури. Так, кроками для впровадження Болонської системи є: розробка галузевих освітніх стандартів за напрямками та освітньо-кваліфікаційними рівнями підготовки студентів (які до того ж повинні відповідати інтеграційним характеристикам в межах європейського освітнього простору); кредитно-модульна технологія. Вони мають внести зміни в структуру підготовки фахівців, навчальних програм та технологію оцінювання навчальних досягнень студентами. Продукт новизни цієї інновації відповідає освітній технології. Спрямованість її на застосування нової освітньої ідеї, масштаб відповідає рівню нової системи і передбачає радикальний рівень новизни. Така інновація вносить зміни в цілі, процес та результати освіти. І навпаки, коли вводиться інновація на рівні, наприклад, навчальної технології, то вона вносить резонанс у навчальний процес. Упровадження її впливає на процес навчання та його результати. Саме за цими ознаками можна ідентифікувати інновацію. Необхідно зазначити, що й незначні інновації, у порівнянні з освітніми, призводять до руху в розвитку системи. Класифікація інновацій дозволяє передбачити такі зміни, спрогнозувати їх вплив, запобігти або скорегувати можливі проблеми. Для цього визначені ознаки повинні бути включені в неї [5].

Останні інноваційні доробки зосереджено на задоволенні вимог до професійної освіти, що визначені у документах

Болонської системи та у стандартах фахової підготовки у вищому навчальному закладі. Введення модульно-рейтингової моделі навчання спрямовує інноваційні пошуки на реалізацію основних цілей і принципів Болонської системи у вищій освіті. Пріоритетними тут є інноваційні доробки, що реалізують ідею компетентнісної підготовки фахівців. Розробляються моделі компетентнісної підготовки, що відповідає рівню педагогічної інновації і технології, що обслуговують навчальний процес. При цьому компетентнісний підхід інтегрується з особистісним, виявляючи пріоритети формування особистісних і професійних якостей у майбутніх фахівців.

Продовжується розвиток технологій у межах особистісно орієнтованої парадигми як окремої педагогічної. З'являються

інновації, що поєднують особистісно орієнтовану і діяльну парадигми. Прихильники цього підходу розробляють педагогічні і навчальні технології, що сприяють розвитку особистості, певних якостей, необхідних для успішної самореалізації у професійній та інших сферах життя людини.

Таким чином, можна зробити висновок, що основні тенденції інноваційного розвитку системи вищої освіти ще недостатньо визначені та обґрунтовані, не отримали однозначного розуміння і потребують продовження спеціальних системних наукових досліджень, спрямованих на з'ясування їх характеристик, рівнів існування у педагогічній науці та педагогічній практиці, прогнозуванні наслідків результативності та ефективності застосування.

Література та джерела

1. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски – М. : Просвещение, 1991. – 159 с.
2. Буркова Л. В. Цільові орієнтири інновацій в освіті. / Л. В. Буркова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 2010. – С 9-15.
3. Курбатов С. В. Освітні інновації: контури майбутнього: [монографія] / С. В. Курбатов // Феномен інновацій : освіта, суспільство, культура; [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.
4. Патон Б. Є. Наука – інноваціям / Б. Є. Патон // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4. – № 5. – С. 19–20.
5. Скубашевська О. Інноваційний розвиток освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – К. : Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 130-131.

В статті розглядаються теоретичні аспекти інноваційного розвитку системи вищої освіти України. Особливу увагу приділено аналізу змісту, технологій навчання та механізмів адаптації інноваційного досвіду в навчальному процесі.

Ключові слова: система вищої освіти, інновації, інноваційний розвиток, тенденції, зміст, технології навчання.

The article deals with the theoretical aspects of innovative development of higher education system in Ukraine. Special attention has been given to the analysis of content, studying approaches and adaptation of innovative experience in educational process.

Key words: system of higher education, innovations, innovative development, trends, content, studying approaches.